

Божана М. Томић¹
Филолошки факултет Београд
Докторске студије језика
Јелена В. Шајиновић Новаковић
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки Факултет
Одсјек за енглески језик и књижевност

дои 10.7251/NS1702076T
удк 82
Оригинални научни рад

ТЕХНИКЕ СТВАРАЊА КОМИЧНОГ ЕФЕКТА У ПУТОПИСУ САЊАО САМ КАНАДУ

Апстракт: Овај рад се бави истраживањем техника и начина којима се постиже комичан ефекат у путопису Сањао сам Канаду. Један од циљева овог рада је да се испита и пренос хумористичног дијела текста из оригинала на енглески језик. Анализом шаљивих дијелова текста закључујемо да се хумор у овом дјелу не остварује сам употребом разговорног језика, поредбених реченица, инверзијом реченичних чланова већ и комбинацијом различитих стилских средстава у којима предњачи употреба ироније. Проблем настаје оног тренутка када такав текст треба прилагодити широј публици, превести на енглески језик, задржати шаљив тон, а звучати природно. Методе кориштене приликом израде овог рада су аналитичке и компаративне.

Кључне ријечи: хумор, иронија, стил, Тихомир Левајац.

Увод

Хумор прожима сваки сегмент нашег социјалног живота и јавља се чак и у оним ситуацијама када је његово присуство несувисло, као што је понекад случај са црним хумором. Из поменутог разлога, хумор није и не може бити синоним за комедију (Lockyer, Pickering, 2005, стр. 3).

Хумор се може јавити у било којој прозној врсти, па чак и у виду информација које су често недоречене и за чије је разумијевање потребна активација дубљих когнитивних способности читалаца. Иако се чини да му је функција да засмије и допринесе живости и занимљивости дјела, он је веома прикладна форма за изражавање критике усмјерене на неку појаву у друштву или на само друштво.

При томе треба имати на уму да што је смијешно у оквирима једне нације не мора нужно засмијавати неку другу нацију. То може направити проблем преводиоцу приликом покушаја да једну шаљиву слику или опаску преведе из једног језика у други. Јер „да би се нешто превело, мора се знати шта се хтјело рећи, а не само шта је у казивању послужило да се то хтјење оствари“ (Стојановић, 2003, стр. 97). Тако, задатак преводиоца постаје разумијевање интенције писца како би репродукција у страном језику била што вјернија оригиналу.

¹ tomicbozana@gmail.com

О начинима постизања хумористичног ефекта у *Сањао сам Канаду*

Предмет овог рада је питање постизања хумора у путописним есејима Тихомира Левајца и његовом преводу на енглески, у којима аутор у низу епизодних описа појава и ситуација са којима се сусрео у Канади описује не само шта га је културолошки шокирало већ врши и поређења са оним са чиме је навикао да живи, извргавајући руглу и једно и друго. Левајац је тиме показао да није равнодушан ни према коме, ни према чему. На први поглед се чини да је у фокусу описа Канада, њени обичаји, људи, карактери, прописи; међутим, у основи је критика усмјерена и према појединцу, али и према народу, према туђину, али и према знанцу, приказана на шаљив начин. Јер „ништа само по себи није смешно. Ми смо ти који ствари и догађаје видимо као хуморне. Ниједан објекат за себе није смешан, потребно је да се тај објекат процени као хуморан“ (Бошковић, 2008, стр. 73). И управо је то оно што Левајац чини, процјењује објекте као хуморне. „Ствари из спољашњег света не узрокују емоције, већ их проузрокујемо ми сами својим проценама – ми себи стварамо и одређујемо хумор“ (Бошковић, 2008, стр. 73).

Свој хумор Левајац плете уз помоћ ироније чија је суштина да укаже на све оно што се писцу чини искривљеним и неприхватљивим у једном друштву. Као таква, иронија постаје чинилац дискурзивне тактике (Стојановић, 2003, стр. 20). Њоме се на духовит начин изражава супротност између, на први поглед, позитивног израза и стварне негативне ситуације. Иронија је у *Сањао сам Канаду* присутна у цијелом тексту и прожима све друге технике које доприносе стварању комичног ефекта. У појединим дијеловима текста прелази у директно исмијавање, које у овом дјелу изгледа сасвим ненаметљиво и природно.

Нема сумње да „између ироније и негације постоји веза“ (Стојановић, 2003, стр. 54), смисаони садржај текста се доводи у питање иако не постоји граматичка негација. „За граматичку негацију потребна је промена семантичког материјала текста или бар промена у распореду и везама значењских јединица. У случају ироније, нема никакве промене у самом тексту; промена у његовом смислу наступа услед интенционалног деловања семантичког материјала контекста разумевања“ (Стојановић, 2003, стр. 178).

Писан у форми путописног језика, Левајчеву књигу *Сањао сам Канаду* карактерише наизглед максимална једноставност синтаксичких конструкција у којој су доминантне реченице поредбеног карактера и за који је карактеристична инверзија реченичких чланова. С обзиром на то да је писан у форми есеја, *Сањао сам Канаду* има карактеристике разговорног стила који и сам постаје средство којим се успоставља комичан ефекат. Хумор Тихомира Левајца је версатилан, он се заснива првенствено на иронији, која мјестимично поприма облик сатире, али и на разноврсним стилским средствима о чему ће бити ријечи у редовима који слиједе.

Левајчев хумор се реализује на неколико начина. Први начин је кроз приказ слика које су, културолошки гледано, карактеристичне за Канађане, а тако стране Србима као што су рецимо обичаји да званице приликом славља поводом

испраћаја, рођења или вјенчања понесу пиће и столицу на којој ће сједјети; затим сликање потрошачких навика ексцесивне куповине у којој преовладавају сухомеснати производи; или формирање редова и дежурање по цијелу ноћ пред тржним центром у вријеме празника у Канади када су снижења актуелна; или пак слика парка у коме се само у једном смјеру смију возити ролшуге, или слика баке и деке који су се одрекли старости и безбрижно возе ролшуге док им вјештачка вилица испада из уста под силином отпора. Ова слика контрастира се са сликом живота баке и деке у нашој земљи у којој им је основна улога да шетају и забављају унуке.

На мети Левајачевог хуморанашао се појединац, али и цијело друштво. Он се руга физичком изгледу појединца, и то појединца према коме не гаји нарочите симпатије. Описујући Мадлен Олбрајт, иронично ће рећи: *...а фаца у облику сове... Дигла руке па јој до изражаја дође њена витка линија и сензибилне савршено обликоване ноге у облику ступа*(стр. 77), али и карактерним цртама Ричарда Холбрука: *изненадио га је ... својом оштоумношћу када је устврдио да се постконфликтна ситуација на Косову смирује. То је закључио по томе што се више у режији НАТО, а под покровитељством Уједињених нација, дневно не убија тридесет и један Србин већ двадест и осам* (стр. 78). Међутим, његова иронија није резервисана само за оне према којима има анимозитет. Ироничан је Левајац и када се руга сопственом народу, Србима, због ствари које га боле: *Ми волимо замагљен правац. Нашем човјеку не треба никаква висина, никакав поглед, никакав видик. Ни поглед ни преглед, ни панорама ни перспектива* (стр. 65). На сличан начин користи иронију и када се руга другој нацији, тако што доводи ријечи у супротан смисао од оног којег имају у свом примарном значењу, као онда када се подсмјава Канађанима због општег (не)образовања у епизоди са госпођом Џенет, чије је познавање географије оскудно, која вјерује да је главни град Србије Праг и да се Србија са Русијом граничи: *Морам признати да ме познавање географије госпође Џенет орасположило, па сам се најзад насмешио, благо*(стр.60).

Довођење у намјеран несклад ријечи Левајац постиже и формом императива стварајући на тај начин и иронију и хумор: *Па ти буди мало Србин па да видиш како је то фино! Буди ти само један дан Србин, па да видиш како ћеш се провести* (стр. 89)!

Понекад је његова иронија толико горка, јетка, немилосрдна и јака да поприма облик сатире: *Не, то се, веле, у интересу Срба, чине! То Амери, колико је то у њиховој моћи, за добро српског народа, чине! Ради њиховог историјског напретка! Америка, односно њен председник, или боље рећи њен државни секретар тврде да ће Срби напредовати само када се униште*(стр. 20)! Саркастичан је кад описује Канађане који кућне љубимце називају дјецом, и који се до те мјере брину за добробит животиња да то често, из његове перспективе прелази границе разумног и постаје смијешно, као онда када се диве вршењу велике нужде свог кућног љубимца: *Али то није обично говно, као што зна да буде. Оно је дивне, наранџасте боје, оне наранџасте које најсветлије расположење у човеку ствара* (стр. 45).

Иронија се код Левајца мијеша са сарказмом и гротеском, до те мјере да постаје немогуће повући оштру линију раздвајања: *По том гробљу постављено је десетине фигура покојника у природној величини, а има и гробница у облику кућа, са подрумима и прозорима, кровом и верандом, и осветљењем инсталираним и озвучењем уграђеним, из којег музика, као са оног света, допире, па се чини да мртви из гробља свирају. Просто је необјашњиво да се толико у нас за загробни живот даје* (стр. 34).

Левајац свој хумор остварује и гомилањем хомофункционалних јединица (Ковачевић, 2015, стр. 191) у стилистици познатим као кумулација. Код кумулације нагомилане јединице подударне су само у дијелу свог значења (ибид.): *У једном се они (љубимци) купају или туширају, у другом шишају, подишишују, фризирају или фенирају...*, (стр. 40), али и хиперболом, којом на преувеличан начин говори о процесу прераде и квалитета меса које се у Канади конзумира: *Месо је овде... три пута са костију одрано, шест пута паковано и препаковано у којекакве целофане, и девет пута замрзнуто пре него што је до потрошача дошло* (стр. 12).

Да би постигао духовит и шаљив ефекат у свом казивању, Левајац вјешто пресијеча двије ријечи које се фонетски подударају, али су различите по значењу, што је у литератури о теорији књижевности познато као игра ријечи: *За разлику од Канаде код нас је обично одвратно, извињавам се, обратно* (стр. 65).

Шаљиви тон приповиједања Левајац постиже и персонификацијом, када језику и појмовима придаје људске особине: *Пошто енглески под старе дане нисам хтео да учим да га не бих вређао* (стр. 48)... *док је покојна Југославија била жива...* (стр. 26).

Најзанимљивија фигура негације (Ковачевић, 2015, стр. 113), реторичко питање, постаје оруђе у рукама Левајца којим он успијева да каналише свој хумор. Реторичко питање је само привидно питање, а заправо се ради о афективно набијеној категоричкој тврдњи која се формулише као питање ради јаче увјерљивост, ради оживљавања говора (ибид.), али опет са елементима ироније: *Како може тако са јадним Албанцима да поступа? Зар га срце не боли* (стр. 62)? Реторичко питање се јавља и у комбинацији с анафором, односно са репетицијом истих ријечи на почетку реченице: *Шта ће нама национални план и програм? Шта ће нама поглед у сутра, путоказ, перспектива? Шта ће нам знакови поред пута? Ко зна да ли ће и докле ће радити? Ко зна да ли ће бит струје* (стр. 65)?

Разноврсна средства изражавања Левајац комбинује на неочекиване начине. Та комбинација се најбоље очитује у поређењима у којима се на хумористичан начин доводи у везу поредбени и поређени појам. У свом приповиједању користи нереченичне структуре са поредбеном ријечју као са значењем препознатљиве карактеристике поредбеног појма: *... обле као нарасло тесто...* (стр. 36)... *паризер као олука...* (стр. 36)

У том свом поређењу иде и корак даље па прави парадоксалне конструкције као онда када закључи да у Канади има Кинеза као Кинеза. Ипак, најчешћа су она поређења шаљивог карактера: *И беоњаче сличне тањиру. Као у распареног сервиса* (стр. 63). *Није ни дан прошао а Кузман ми јавља како мали*

жути на телевизији Би-Си-Ти-Ви изгледају, а изгледају као да су сви жутицу прележали (стр. 80).

Хумор Тихомира Левајца свој пут налази и у форми оног што Ковачевић (1991, стр. 37) зове хармонија противрјечја, тј. у вези с контрадикторним или у најмању руку семантичкм протуврјечним јединицама (Ковачевић, 1991, стр. 35). Једна од карактеристика парадокса је да се остварује на реченичном нивоу и да увијек заузима финалну позицију (ибид.): *Пеџарош је овде толико слободан да је са хиљаду прописа ограничен* (стр.17). *Дошао је, што је вели за сваку похвалу, да се заузима за Србе, којих више тамо нема* (стр. 78). *Она су ме, та њихова гробља, овде у Канади највише освежила, и орасположила* (стр. 32).

Употреба перифразе, односно употреба већег броја ријечи за описивање нечега што би се могло описати и једном ријечју такође доприноси стварању комичног ефекта. Описујући дебљину жена у Канади, рећи ће да су „преко сваке мере надошле“, односно, другим ријечима, да су огромне. Овај дескриптивни израз за који се одлучио како би описао величину жена је и метафора преузета из језика кулинарства са елементима еуфемизма помоћу којег на суптилан начин покушава наћи замјену за придјев угојене.

О неким проблемима у преводу

Сањао сам Канаду је иронично-хумористичан спис који комбинује различита средства изражавања што га чини интересантним за читање у оригиналу, али и тешким за превод. Оно што се готово увијек јави као проблем са оваквом врстом дјела је превођење у циљни језик. Први проблем с којим се среће преводилац приликом превођења оваког рада је културолошке природе. У основи књиге *Сањао сам Канаду* је иронија која често због културолошких разлика може бити погрешно схваћена у језику циља. Оно што је смијешно Србима, не мора нужно да насмије Канађане или било којег представника англосаксонског свијета. Стога, приликом превођења преводилац не смије занемарити примаоца поруче као и културну и литерарну традицију у којој је прималац васпитаван (Хлебеш, 2008, стр. 65). Ако жели да буде схваћен, (преводилац) мора у много већој мери да подлеже укусу и жељама читалаца него што то чини аутор (ибид.). Преводиоци који крче пут за упознавање читаоца са одређеном страном културом морају на том почетку предузети мере за савлађивање одбојности свог читаоца (Леви, 1982, стр. 73), најчешће у уводним напоменама, којих нема у овом преводу. Навешћемо само неке од проблема с којима се преводилац овог дјела сусрео приликом израде превода. Осим ризика да погрешно буде схваћен, понио је и ризик избора језичких јединица приликом кодиранија из једног језика у други.

Тако, на примјер, преносећи разне врсте поређења из оригинала *Сањао сам Канаду* у језик циљ, преводилац се одлучио да задржава јединице из изворног превода па на примјер поређења типа: *И беоњаче сличне тањуру. Као у распареног сервиса* преводи готово увијек буквално *The whites of her eyes were like plates. Plates coming from different sets*. Или када преводи идиоматске изразе *nuta* постала скупља од *mencuje* преводи их ријеч за ријеч *the pie has become more*

expensive than the pan. Шта је преводилац тиме хтио да постигне? Да ли да приближи Левајчев стил и културу Срба Канађанима или је нешто друго имао на уму?

Још један проблем за превод представљају и семантичко-поетске интенције које су заступљене у играма ријечи и тешко одрживе у преводу због своје специфичности. Другим ријечима, шаљиве игре ријечи којима се аутор користи у овом дјелу неизбјежно се губе у преводу. Узмимо за примјер реченицу из оригинала: *За разлику од Канаде код нас је обично одвратно, извињавам се, обратно..* У преводу она гласи: *With us it is usually precisely the opposite.* Примјери овог типа су добар показатељ да у преводу очигледно долази до изостављања дијела текста и да је преводна верзија ове реченице огољена, да нема исту интенцију као реченица из оригинала.

Закључак

Бавећи се питањем хумора у путопису *Сањао сам Канаду* долазимо до закључка да је он у овом дјелу постизан на разне начине првенствено употребом разговорног језика, али и употребом одабраних стилских фигура којима међу којима је најдоминантнија употреба ироније која се прожима цијелим текстом и доводи у везу ствари које су иначе неспојиве стварајући на тај начин шаљив тон приповиједања. Иронија исијава из поредбених структура, хиперболе, реторичког питања, парадоксалних конструкција и императива. Да би постигао духовит и шаљив ефекат у свом казивању, Левајац се користи и конструкцијама које су у теорији књижевности познате као игра ријечи. Све набројано дјелује у синергији и доприноси стварању хумористичног ефекта чији је циљ критика свега онога што сматра искривљеним у друштву у којем је одрастао, али и у друштву које је упознао одласком у Канаду.

Извори

Левајац, Т. (2003). *Сањао сам Канаду*. Бања Лука: АРТ-принт.

Левајац, Т. (2003). *I dreamed of Canada*. (прев.) Новица Петровић. Бања Лука: АРТ-принт.

Литература

Бошковић, А. (2008). *Песнички хумор у делу Васка Поне*. Београд: Институт за књижевност и уметност.

Јовановић, М. (2001). *О превођењу*. Београд: Удружење научних и стручних преводилаца Србије.

- Катнић-Бакаршић, М. (1999). *Лингвистичка стилистика*. Budapest: Open Society Institute.
- Ковачевић, М. (1991). *Граматика и стилистика стилских фигура*, I издање. Сарајево: Књижевна заједница Другари.
- Ковачевић, М. (2006). *Списи о стилу и језику*. Бања Лука: Књижевна задруга.
- Ковачевић, М. (2015). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Београд: Јасен.
- Ковачевић, М. (2015). *Стил и језик српских писаца*. Београд: Завод за уџбенике.
- Kramsch, C. (2008). *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Леви, Ј. (1982). *Умјетност превођења*. Сарајево: “Свјетлост”, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Lockyer, S., Pickering, M. (2005). *Beyond a joke*. Palgrave, Macmillan.
- Симић, Р. (2010). *Стилистика српског језика I*. Београд: Јасен.
- Стојановић, Д. (2003). *Иронија и значење*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Хлебец, Б. (2009). *Опита начела превођења*. Београд: Београдска књига.
- Чаркић, М. (2002). *Увод у стилистику*. Београд: Научна књига.

Božana M. Tomić,
Jelena V. Šajinović Novaković

TECHNIQUES OF CREATING COMIC EFFECT IN *I DREAMED OF CANADA*

Summary

One of the aims of this paper is to explore the comic devices used in the travelogue I Dream of Canada. Methods used in this study are analytical and contrastive. Analysing the text we have come to the conclusion that humour in it is realised through miscellaneous means including conversational speech, simple syntactic structures, puns, and various figures of speech among which irony is predominant. It is a well-known fact that humour permeates every segment of our social life, makes it more pleasant but it may also be used as a way of criticising society and people. The problem is that the things hilarious to one nation are not necessarily hilarious

to the other. That may pose a problem for translators who may be caught in a dilemma what to do while translating to stick to the original text or to try to adapt the text from the source language to the target language.

Key words: humour, irony, figures of speech, Tihomir Levajac.